

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'NIN KARADENİZ POLİTİKASI

*Timuçin KODAMAN**

ÖZET

Tarih boyu önemini koruyan Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel güçlerin en fazla mücadele ettiği alanlardan biri olmuştur. 1991-93 yılları arasında Rusya'nın izlediği izolasyonist politikanın, 1993 sonrasında yerini eski Sovyet coğrafyasında etkili olmaya yönelik politikalara bırakması Rusya'nın Karadeniz politikasını da bütünüyle değiştirmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyeliği sonrasında Batı'nın bölgede artan etkisi Moskova'yı daha tepkisel politikaya yöneltmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Karadeniz, ABD, NATO

Giriş

Tarihsel süreç incelendiğinde Karadeniz, Ruslar için sıcak denizlere önemli bir çıkış yolu olması nedeniyle her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bununla beraber bölgede etkinlik kurmaya yönelik faaliyetlerin I. Petro'nun 'sıcak denizlere inme' politikası ile daha sistemli hale getirildiği görülmektedir. I. Petro ünlü vasiyetnamesinde 'Karadeniz kıyılarına yayılma ve buralarda tersane kurma' düşüncesini gelecek kuşaklara miras bırakmıştır.¹ Bu nedenle Çarlık Rusya'dan günümüze kadar Karadeniz'de etkili olma fikri Moskova'nın en önemli dış politika öncelikleri arasında yer almıştır.

Karadeniz yalnızca bir deniz değil ayrıca dünya siyasetine yön veren

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ISPARTA

¹ Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri*, Kıtay Yayınları, İstanbul, 1969, s. 74.

önemli bir havza olarak değerlendirildiğinde, eski süper gücün halefi Rusya Federasyonu, bölgesel güç olma özelliğine sahip Türkiye, eski Doğu Bloku'nun en önemlilerinden Romanya ve Ukrayna, Balkanlar'ın kapısı konumundaki Bulgaristan ve Kafkasya'nın kapısı konumundaki Gürcistan'ın yanında Doğu Avrupa, Kafkaslar, Ortadoğu, Akdeniz çanağı ve Türkistan coğrafyası birbirini etkileyen bir bütün olarak ele alınmalıdır. Yine bu coğrafyanın Türk-Rus, Ortodoks-Katolik, Müslüman-Hıristiyan, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, NATO-Varşova gibi ilişki denklemlerinin merkezinde olması Karadeniz üzerindeki hakimiyetin şiddetini artırmaktadır.²

1. Rusya'nın Karadeniz Politikasında Tarihi Arka Plan

Doğudan batıya yaklaşık 1200 km ve kuzeyden güneye 600 km uzunluğunda bir alana sahip olan³ ve Avrasya'nın kuzeyi ile güneyini, doğusu ile batısını birbirine bağlayan Karadeniz, sadece ulaşım açısından değil; aynı zamanda jeopolitik, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan da Moskova'nın dikkatinin sürekli odaklandığı bir yer olagelmıştır.⁴ Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) imzalanana kadar Türk Boğazları⁵ ile ilgili yapılan uluslararası anlaşmalar Türk Egemenliği Dönemi (1453-1809-Kale-i Sultaniye/Çanakkale Anlaşması), İkili Anlaşmalar Dönemi (1804-1841) ve Çok Taraflı Anlaşmalar Dönemi (1842-1923) olmak üzere üç dönemde incelenmektedir.

Türk Boğazları 1453'te İstanbul'un fethinden 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, Osmanlı Devleti'nin tam ve münhasır egemenliği altında tutulan ve geçişin ancak onun izni ile gerçekleştiği bir rejime sahip olurken; daha sonra uluslararası gelişmelere bağlı olarak değişikliğe maruz kalmıştır. Çarlık Rusya'nın 1699'da Karlofça Anlaşması ile Azak Kalesi'ni ele geçirip Azak Denizi'nde bir filo kurması, Karadeniz'deki statüyü değiştirmek için ciddi bir çaba olmuş, Boğazların statüsünde de yeni bir dönemi başlatmıştır.⁶ Çeşitli kapitülasyon belgeleriyle Avrupalı devletlere tanınan boğazlardan geçiş serbestliği 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rus ticaret gemilerine

² Osman Metin Öztürk, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (der.), Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. i-ii.

³ Sinan Oğan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz", *2023 Dergisi*, Sayı 61, 15 Mayıs 2006, s. 4.

⁴ Oktay Fırat Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Avrasya Dosyası Karadeniz'in Jeopolitiği Özel Sayısı*, Cilt 13, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, s. 174.

⁵ Türk Boğazları (Türk Boğazlar Bölgesi) İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı'nda bütünleşen, uluslar arası deniz trafiğine açık bir geçittir. Karadeniz'i Ege Denizi'ne ve Akdeniz'e, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı ile okyanusa bağlar. Nilüfer Oral, Necmettin Aktan, Hasan Kanpolat, Jale Nur Ece, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *Avrasya Dosyası Karadeniz'in Jeopolitiği Özel Sayısı*, Cilt 13, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, s. 174.

⁶ Oral vd., *a.g.e.*, s. 105.

de tanınmıştır.⁷ Böylece Çarlık Rusya Karadeniz’de ticaret gemileri bulundurma, ticaret yapma ve ticaret gemilerini Boğazlar’dan geçirme hakkını elde ederek büyük bir güç olarak Karadeniz’e inmiştir.

1829’da Edirne Anlaşması ile Rus ticaret gemilerine hem Karadeniz’de hem de Boğazlar’da serbest seyir hakkı ve geniş ticari ayrıcalıklar tanınmıştır.⁸ 8 Temmuz 1833’te imzalanan Hünkar İskelesi Anlaşması’nda “Rusya bir saldırıya uğrarsa İngiltere ve Fransa’ya karşı Osmanlı, Boğazlar’ı kapatacaktır” denilerek Ruslar’a tanınan haklar genişletilmiştir. Böylece Rusya, Boğazlar üzerinde büyük haklar kazanırken, Karadeniz’deki güvenliğini artırmış ve bu durum Osmanlı Devleti’nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını tek başına kullandığı son anlaşma olmuştur.⁹

13 Temmuz 1841’de imzalanan ‘Londra Boğazlar Sözleşmesi’ ile ilk kez Karadeniz’in ve Türk Boğazları’nın statüsü çok taraflı anlaşmalar ile düzenlenmiştir. Londra Boğazlar Sözleşmesi ayrıca, Boğazların uluslararası statü kazanması, Osmanlı’nın Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarına bir kısıtlama getirmesi, Rusya’nın Boğazlar üzerindeki üstünlüğünü kaybetmesi ve Fransa ile İngiltere’nin boğazlar üzerindeki üstünlüklerini artırması açısından da önemlidir.¹⁰

Rusya’nın yenilgisi ile sonuçlanan Kırım Savaşı sonrasında imzalanan 30 Mart 1856 tarihli Paris Anlaşmasıyla bütün devletlerin ticaret gemilerinin serbest geçişi kabul edilirken Karadeniz’in tamamen askersizleştirilmesi kararı alınmıştır.¹¹ Böylece Osmanlı’nın ve Rusya’nın Karadeniz’deki varlığı çeşitli sınırlamalara tabi tutulmuş, bu iki ülkenin Karadeniz’de savaş gemisi ve tersane bulundurmaması kararı alınmıştır (Madde 1). Böylece Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi, 1774-1840 yılları arasında yalnızca Rus savaş gemilerinin o dönem koşullarından yararlanarak üç kez elde ettikleri kısa süreli geçiş serbestliği dışında, I. Dünya Savaşı’na kadar ilke olarak yasaklanmıştır. Bu durum ilki 15 Ocak 1809 tarihli Kale-i Sultaniye (Çanakkale Anlaşması) (madde 11), 30.03.1856 tarihli Paris Boğazlar Anlaşması (madde 1), 13.03.1871 tarihli Londra Anlaşması (madde 2) gibi çeşitli anlaşmalarla sürekli olarak kabul edilmiştir.¹² Böylece Batılı ülkelerin Rusya’nın Karadeniz’deki varlığını artırmasına yönelik endişeleri Osmanlı’nın bölgede bu ülkeye karşı bazı kazanımlar elde etmesini sağlamıştır.

⁷ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2. Kitap, Beşinci Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1998, s. 374.

⁸ Bu anlaşma Ruslar’a oldukça geniş haklar tanımıştır. Anlaşma ile sadece Ruslar’a değil Ruslar’la ticaret yapan ve Osmanlı ile savaş halinde olmayan bütün devletlerin ticari gemilerine serbest geçiş hakkı tanınmıştır. Pazarıcı, *a.g.e.*, s. 374.

⁹ Oral vd., *a.g.e.*, s. 106.

¹⁰ Oral vd., *a.g.e.*, s., 106.

¹¹ Pazarıcı, *a.g.e.*, s. 374.

¹² Pazarıcı, *a.g.e.*, s. 374.

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı'nın da taraf olduğu ittifak devletlerinin kaybetmesi sonucu, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre, Türk Boğazlarından bütün gemilerin serbest geçişi ilke haline gelirken, söz konusu anlaşmanın 8. ve 9. maddelerinde işgal kuvvetlerine Türk denizlerinde büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması'nda Boğazlar ile ilgili konular 37-61. maddeler arasında düzenlenmiştir. Buna göre; Boğazların savaşta ve barışta bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık olduğu (Madde 37) ve Boğazlarda ulaşımın özgürce sağlanması için Komisyon kurulması (Madde 39) kararı alınmıştır.¹³

Lozan Anlaşmasınının 23. maddesi gereğince anlaşmaya ek olarak imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesine kadar Boğazlardan geçiş rejimi 1871 Londra Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre serbest geçiş hakkının ilke haline getirilmesi sürdürülmüştür (madde 1). Buna göre ticaret gemilerine savaşta ve barışta serbest geçiş hakkı tanınmış, savaş gemileri ise Türkiye'nin tarafsız olduğu durumlarda aynen barış zamanındaki haklara sahip olurken, Türkiye savaşta ise tarafsız devletlerin gemi ve düşmana yardım etmemek koşuluyla geçiş hakkı tanınmıştır. Düşman gemilerine karşı ise Türkiye istediği önlemi alma hakkı elde etmiştir (madde 2). Söz konusu anlaşmada barış zamanında Karadeniz'e girecek yabancı bayraklı savaş gemilerinin tonajına sınırlama getirilmiştir. Buna göre Karadeniz'e kıyası olmayan bir devlet Karadeniz'in en güçlü ülkesinden büyük kuvveti boğazlardan geçiremeyecektir.¹⁴ Ancak daha sonra İngiltere'nin ısrarları neticesinde savaş zamanında da tonaja bakılmaksızın savaş gemilerine geçiş hakkı tanınmıştır.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'ye iki tür egemenlik sınırlaması getirmiştir. Bunlar, Boğazlar bölgesinin askerden arındırılması ve Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasıdır. Türkiye'nin kendi topraklarındaki egemenlik haklarını büyük ölçüde sınırlandıran "Uluslararası Boğazlar Komisyonu" ve "Askerden Arındırılmış Bölge" zorunluluğu 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kaldırılarak, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki hakları uluslararası hukuk açısından yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde de yürürlükte olan bu sözleşmeye göre, Türk Boğazları'ndan geçiş Barış Zamanı, Savaş Zamanı (Türkiye'nin savaşa taraf olması durumuna göre ikiye ayrılır) ve Türkiye'nin kendisini çok yakın bir savaş tehlikesi

¹³ Baskın Oran, "Sevres Barış Anlaşması", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), On Birinci Baskı, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 129.

¹⁴ Oran, *a.g.e.*, s. 232.

altında hissettiği zamanlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁵ Buna göre Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan Türk Boğazlarından geçiş serbestliği ilkesi tekrar getirilmiştir (madde 1). Ticaret gemileri, barış ve savaş zamanında Türkiye tarafsızsa tam geçiş hakkına sahiptir (madde 2-4). Türkiye kendini yakın bir savaş tehlikesi altında saydığı zaman ticaret gemileri barış zamanındaki koşullara uygun olarak yalnızca gündüzleri (madde 6), savaş zamanında Türkiye savaşa tarafsızsa Türkiye ile savaş halinde olmayan ülkelerin savaş gemileri düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek koşuluyla gündüz bu hakkı kullanabilecektir (madde 5).

Montrö Anlaşması Türk Boğazları'na ticaret ve savaş gemilerinin geçişini düzenleyen temel belge niteliğinde olup, Türkiye'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile kaybettiği egemenlik haklarını tekrar kazanması açısından önemlidir. Montrö Sözleşmesi, imzalandığı tarihten bu yana önemini ve geçerliliğini koruyan az sayıda çok taraflı sözleşmelerden biridir.¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Moskova'nın Karadeniz politikasının değiştiğinin ilk sinyalleri, 19 Mart 1945'de Dışişleri Bakanı Molotov'un yaptığı 20 yıldır Türk-Sovyet ilişkilerinin temelini oluşturan 17 Aralık 1945 tarihli 'Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Anlaşması'nın süresinin uzatılmayacağı yönündeki açıklama ile verilmiştir. Bu tarihten sonra Stalin'in de içinde bulunduğu birçok Sovyet yetkili, Türkiye'nin doğu sınırında değişiklik yapılması, Boğazlar'da ortak savunmayı sağlamak için SSCB'ye üs verilmesi ve Montrö'nün gözden geçirilmesi gibi Moskova'nın Karadeniz'deki varlığını pekiştirecek taleplerde bulunmaya başlamışlardır.

Savaş sonrası Sovyet yönetiminin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik yaptığı saldırılar, Türkiye'yi Batılı ülkeler ile yakın ilişkiye girmeye zorlamıştır. Buna karşın, Sovyetlerle aralarında çeşitli konularda yavaş yavaş sorunlar çıkmaya başlayan ancak hala savaştan sonra da ilişkilerini uyumlu bir şekilde devam ettirebileceğine inanan ABD ve İngiltere bu dönemde, Boğazlarla ilgili görüşmelerde Sovyetler'i açıkça karşılarına almak istemişlerdir. Ancak Soğuk Savaş'ın kesin hatları ile çizildiği 1950'li yıllardan sonra Türkiye'nin Boğazlardaki egemenliğini korumak için ilk başvuru kapısı Batı Bloku olmuştur. SSCB'nin yıkıldığı 1991 yılına kadar ise Boğazlar konusunda Türkiye'nin politikası, Batılı ülkelerle olan ilişkisinin boyutuna göre farklılık göstermiştir.

2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası

Günümüzde sahip olduğu 17 milyon kilometre kare alan, 143.7 milyon

¹⁵ Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (der.), On Birinci Baskı, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 375.

¹⁶ Oral vd., *a.g.e.*, s., 108.

nüfus ve dünya petrolünün %10'u ve doğal gazının %33'ü ile¹⁷ kendisini dağılan imparatorluğun esas sahibi ve mirasçısı kabul eden RF, SSCB'nin bütün borçlarına karşı, dağılan SSCB'nin topraklarının %75'i, nüfusunun %51'i ve fabrikalarının %75'ini üstlenmiştir. Bu kazanımların yanında, 1991 sonrası RF Asya'da sahip olduğu toprakların %20'sini kaybetmiştir.¹⁸ Bu nedenle, Moskova büyük bir imparatorluğun çöküşünün yaşattığı şokla 1991-93 yılları arasında Atlantikçi ekolün etkisinde Batı ile uyumlu dış politika stratejisi izlemiş ve eski Sovyet coğrafyasına ilgisiz davranmayı tercih etmiştir. Ekonominin düze çıkması için Batılı finans kuruluşlarına ihtiyaç duyan Moskova, bu ülkeleri tedirgin edebilecek politik girişimlerden titizlikle kaçınmıştır.

Bu dönemde Rusya Karadeniz'e karşı yürüttüğü politikalarda eski emperyal kimliğinden bir derece arınmış ve bölgenin diğer ülkeleriyle ilişkileri olabildiğince geliştirmeye çalışan bir ülke görünümü vermiştir. Türkiye'nin bölgesel üstünlüğünün artması için birçok fırsatı da beraberinde getiren bu yeni dönem, Rusya'nın bölgesel güç mücadelesinde önceliği Türkiye'ye vermesine neden olmuştur. Rus karar vericiler, Türkiye'nin bölgesel etkinliğinin artmasını, sıfır toplamlı bir oyun mantığı içinde net olarak Moskova'nın etkisinin azalması olarak görmüşlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda diğer bölge ülkelerinin Batı ile gelişen ilişkileri Rusya'nın Karadeniz'de çok yönlü ve daha çetin bir politika izlemesini zorunlu kılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin dağılmasının olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği bölgelerin başında jeostratejik ve jeopolitik açıdan büyük değişime uğrayan Karadeniz gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde Batı'nın Karadeniz'deki tek müttefiki NATO üyesi olan Türkiye iken, Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'de NATO'ya ve 2007'de Avrupa Birliği'ne (AB) katılmalarıyla Karadeniz Batı'nın etki sahası genişlemiştir. Ayrıca Ukrayna ve Gürcistan'ın Batı yanlısı siyasi devrimlere sahne olması Rusya'nın bölgedeki gücünü kıran bir diğer gelişmedir.

1993 yılından itibaren uygulamaya koyulan 'Yakın Çevre Doktrini' çerçevesinde Rusya eski Sovyet coğrafyasını 'yaşam alanı' olarak gördüğünü ilan etmiştir. Eski Sovyet cumhuriyetleri ile daha sıkı ilişkiye girmeyi amaçlayan bu stratejinin temelinde, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) askeri ve siyasi yönü etkin ve yaptırım gücüne sahip bir mekanizmaya dönüştürülmesi vardır. Rusya'nın Karadeniz politikasının da büyük ölçüde değiştiren bu yeni politik anlayışa göre, Rusya'nın çıkışının bulun-

¹⁷ İhsan Çomak, Rusya, "Putin ve Avrasyacılık", *Rusya Stratejik Araştırmaları-1*, İhsan Çomak (der.), Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 92.

¹⁸ Tüm bu kayıplara rağmen Rusya'nın toprakları halen, Avrupa ve ABD topraklarından 1.8 kat, Hindistan ve Çin'in topraklarından ise daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Böylece Rusya toprakları yeryüzü alanının 1/5'ini oluşturmaktadır. Mesut Hakkı Çaşın, *Rus İmparatorluk Stratejisi*, ASAM Yayınları, Ankara, 1994, s. XIII.

duğu denizlerde mevcut olan güç dengesini bozabilecek askeri gruplaşmalar dış tehdit unsurları arasında gösterilmiştir.¹⁹ Bu durum NATO'nun Karadeniz'e kıyısı olan Romanya, Bulgaristan gibi bölge ülkelerini de içine alacak şekilde genişlemesine duyulan rahatsızlığın açık bir ifadesidir.

Ancak Rusya'nın Karadeniz politikasını da şekillendiren 'Yakın Çevre' doktrini tüm eski Sovyet cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde geliştirildiği için, Karadeniz bölgesinin özgün koşullarını çok dikkate almamıştır. Rusya'nın geçiş sürecinde bölgesel güç kaybına uğraması nedeniyle, Moskova bu hegemonik politikayı gerçek manasıyla uygulayabilecek bir devlet gücüne sahip değildir. Karadeniz bölgesindeki diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin bölgedeki Türkiye, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirebilecek kapasitede olmaları Rusya'nın izlediği politikaların diğer zayıf noktasını oluşturmuştur.²⁰ 21 Nisan 2000'de yürürlüğe giren Rus Askeri Doktrini de benzer sıkıntılar nedeniyle fazla işlerlik kazanamamıştır.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Karadeniz politikasını değiştiren ve bölgedeki etki alanını sınırlandıran olayların başında, 11 Eylül sonrası ABD'nin 'terörle mücadele' adı altında 'meşruiyet' kazandırdığı askeri operasyonlar gelmektedir. Rusya, kendi ülkesel bütünlüğünü de tehdit eden terörist gruplarla mücadele edeceğini iddia eden ABD'nin faaliyetlerini ilk dönemlerde desteklemiştir. ABD'ye verilecek desteğin Rusya'nın 'uluslararası terörizmle mücadele' politikası çerçevesinde sürdürdüğü Çeçenistan operasyonuna dünya kamuoyundan gelebilecek tepkileri azaltacağı düşünülmüştür. Ancak zamanla kendi 'yaşam alanı' olarak gördüğü bölgelere ABD'nin artan ilgisi Rusya'nın bu ülkeye karşı daha tepkisel politika yürütmesine neden olmuştur.

NATO'nun genişleme sürecinin hızla devam ettiği bu dönemde, ABD'nin Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'dan askeri üs talepleri Rusya'yı bölgede askeri önlemler almaya itmiştir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin (GKRK) 2004 yılındaki AB üyeliği Batılı güçlerin Akdeniz'deki etkisini artırırken, Rusya'nın tarihi hedefi 'sıcak denizlere açılma' fikrini de büyük ölçüde zedelemiştir. Bununla birlikte, ABD ile müttefiklerinin Irak'ı işgali ABD açısından Karadeniz'in önemini artırmıştır. Bu nedenle, ABD bölgedeki terör tehdidini gerekçe göstererek Akdeniz'de faal olan ve Türkiye'nin de içinde olduğu NATO bünyesindeki 'Operation Active Endeavour' u Karadeniz'e doğru genişletmek istemektedir. ABD'nin bu talebine Türkiye ve Rusya'nın sıcak bakmaması üzerine ABD çeşitli düşünce kuruluşları vasıtasıyla Möntrö Sözleşmesi'nin savaş gemileri ile

¹⁹ Osman Metin Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, 46.

²⁰ Oktay Fırat Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Avrasya Dosyası Karadeniz'in Jeopolitiği Özel Sayısı*, Cilt 13, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, s. 175-176.

ilgili maddelerini tekrar gündeme taşımaya çalışmaktadır.²¹

Zbigniew Brzezinski'nin Avrasya satranç tahtasında Rusya'nın (demokratik) dönüşümüne yardımcı olacak jeopolitik mihver olarak tanımladığı Ukrayna²², Rusya'nın Karadeniz politikasını etkileyen en önemli aktörlerden biridir. Yüzölçümü bakımından Avrupa'nın en büyük ülkesi olan (603. 700 km²) ve Rusya'nın yayılcı politikalarına karşı tampon vazifesi gören Ukrayna büyük güçlerin her zaman ilgisini çekmiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki donanması Ukrayna'nın Crimea sularındaki Sivastopol'da konumlanmıştır. Ukrayna'nın NATO üyesi olması durumunda NATO ittifakının Rusya'ya sadece 1000 millik bir uzaklıkta olacağı düşünülürse Ukrayna'nın küresel güç mücadelesindeki önemi daha iyi anlaşılmış olur.²³ Bununla birlikte Rusya'nın doğalgaz sevkıyatı için hayati öneme sahip olması Ukrayna'nın Rusya açısından sadece güvenlik bakımından değil ekonomik anlamda da vazgeçilmez bir kavşak olduğunun göstergesidir.

Karadeniz'in doğu ucunda, Karadeniz'le Kafkas ülkeleri arasında köprü konumunda olan ve Kafkasya'yı kontrol açısından stratejik bir durumda olan Gürcistan'da hem yönetimin hem de halkın NATO üyeliğine sıcak bakması bölge hakimiyeti konusunda Rusya'yı zor durumda bırakmaktadır. Gürcistan'ın izlediği Batı yanlısı politikada, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık isteklerine Rusya'nın verdiği desteğin etkisi olduğu bilinmektedir. Buna karşın Batılı ülkeler Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana tavrı almışlardır. Gürcistan'ın NATO üyeliğinin kilitlendiği nokta da bu ayrılıkçı hareketlerdir. Çünkü NATO'nun bugüne kadar uygulamış olduğu kabul kurallarından biri ve çok önemlisi, üyeliğe kabul edilecek ülkenin sınır anlaşmazlıkları ve iç çatışmaları olmaması gereğidir. Şu ana kadar NATO üyeliğine kabul edilmiş olan eski Varşova Paktı üyelerinin bu anlamda büyük bir sorunları olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Gürcistan hem toprak bütünlüğü hem de bağımsızlık sonrası yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunları aşmada Batıyı bir çıkış kapısı olarak görmektedir. Gürcistan'ın NATO'ya girmesi halinde Rusya'nın bugün halen çok büyük ölçüde etkin olduğu Ermenistan'da ve bir ölçüde etkin olduğu Azerbaycan'daki gücü giderek azalacaktır.²⁴ Bu nedenle Rusya için Gürcistan yalnızca Karadeniz'de etkin olmak için değil, bölgesel bir güç olmak için de önemlidir.

²¹ Oral vd, *a.g.e* . 118-119.

²² Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık (çev.), Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 45.

²³ <http://teori.blogspot.com/2006/02/rusyayi-kusatmak-abdnin-avasya.html> (10.01.2007)

²⁴ Ali Külebi, "Karadeniz'de Yeni Dengeler", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=867> (02.01.2007)

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'in değişen jeopolitiği Rusya'nın bölgedeki gücünü iyice azaltmıştır. Rusya bölge dışı devlet ve uluslararası kuruluşların Karadeniz'e hakim olmaya çalışmasını engelleme çabası içinde iken diğer taraftan da bölge devletleri ile, özellikle de nisbeten gücü artan Türkiye ile, hem rekabet hem de işbirliği tesis edebilme arayışında olmuştur.

11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin 'önleyici darbe' stratejisi çerçevesinde gelişen Afganistan ve Irak operasyonları, Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyeliği ve Gürcistan ve Ukrayna'da meydana gelen Moskova karşıtı 'renkli devrimler' ABD'nin bölgeye sızmak için kullandığı araçlar olmuştur. Bu noktada Rusya, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışarak ABD'nin etkisini kırmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Rusya'nın, bölgede izlemiş olduğu reaksiyonel politikaları vasıtasıyla orta ve uzun dönemde Karadeniz'e hakim olma şansı pek görülmemektedir. Başta Türkiye olmak üzere bölgenin diğer aktörleri, Rusya'nın ortaya çıkarabileceği problemleri göz önünde bulundurarak istikrar artırmaya yönelik tedbirler almaya çalışmalıdırlar.

ABSTRACT

The Black Sea, which has maintained its importance throughout the history, has been one of the most conflicted regions among the global powers during the post-Cold-War period. Russia's isolationist policies between 1991 and 1993 were replaced by the policies which aimed at being influential in the old Soviet geography after 1993. This resulted in a complete change in Russia's Black Sea policies. Rumania and Bulgaria's memberships to the European Union and NATO, and the increasing Western influence in the region led Russia to develop more reactive policies.

Keywords: Russia, Black Sea, USA, NATO

